

ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИ БАРВАҚТ ОЛДИНИ ОЛИШДА ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИ ВА МЕҲНАТ ОРГАНЛАРИ ҲАМКОРЛИГИНИНГ ЗАМОНАВИЙ МЕХАНИЗМЛАРИ

*Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси
3-ўқув курси 308-гуруҳ курсанти
Абдухалилов Жасур Ўктам ўғли*

Аннотация

Мақолада профилактика инспекторлари ва меҳнат органларининг ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш соҳасидаги ўзаро ҳамкорлигининг ҳуқуқий асослари ва амалий аҳамияти таҳлил қилинган. Шунингдек, ишсиз ва ижтимоий хавфли аҳволдаги шахсларни бандликка жалб қилиш орқали ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш масалалари ҳамда ҳамкорликни такомиллаштириш йўналишлари ёритилган.

Калит сўзлар: Профилактика инспектори, меҳнат органлари, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси, аҳоли бандлиги, идоралараро ҳамкорлик, пробация, жамоат хавфсизлиги.

Кириш

Ҳозирги глобаллашув ва жамият тараққиёти шароитида ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш давлат сиёсатининг муҳим йўналишларидан бирига айланиб бормоқда. Ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқишига таъсир қилувчи омиллар орасида ишсизлик, аҳолининг ижтимоий муҳофазаси етарли даражада таъминланмаганлиги, ҳуқуқий маданиятнинг пастлиги ва айрим фуқароларнинг жамиятга ижтимоий мослашувидаги муаммолар алоҳида ўрин тутди. Шу боис ҳуқуқбузарликларнинг оқибатларига қарши курашишдан кўра, уларнинг сабаб ва шарт-шароитларини бартараф этишга қаратилган профилактик чора-тадбирларни кучайтириш долзарб аҳамият касб этмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан сўнгги йилларда ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизимини такомиллаштириш, маҳаллаларда хавфсиз муҳитни шакллантириш ва жамоат хавфсизлигини таъминлашга қаратилган бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Мазкур ислохотларнинг асосий мақсади ҳуқуқбузарликларнинг сабабларини барвақт аниқлаш, уларни келтириб чиқараётган ижтимоий омилларни бартараф этиш

хамда давлат органлари ўртасида самарали ҳамкорлик механизмларини йўлга қўйишдан иборатдир¹.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасида идоралараро ҳамкорлик муҳим аҳамиятга эга. Чунки ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқиши фақат ҳуқуқий эмас, балки ижтимоий-иқтисодий омиллар билан ҳам боғлиқ. Шу нуқтаи назардан ички ишлар органлари, хусусан профилактика инспекторлари ҳамда меҳнат органлари ўртасидаги ҳамкорлик ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда муҳим восита ҳисобланади. Профилактика инспекторлари ҳуқуқбузарлик содир этиш хавфи юқори бўлган шахсларни аниқласа, меҳнат органлари уларни иш билан таъминлаш, касбга ўқитиш ва ижтимоий қўллаб-қувватлаш орқали мазкур хавфни камайтириш имкониятига эга².

Демак, профилактика инспекторлари ва меҳнат органлари ўртасидаги ҳамкорлик ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг муҳим таркибий қисми бўлиб, мазкур ҳамкорликни ҳуқуқий ва ташкилий жиҳатдан такомиллаштириш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади.

1. Профилактика инспекторлари ва меҳнат органларининг ҳуқуқий мақоми ҳамда вазифалари

Профилактика инспекторларининг асосий функциялари

Профилактика инспекторлари ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикасини бевосита амалга оширувчи асосий бўғини ҳисобланади. Уларнинг ҳуқуқий мақоми Ўзбекистон Республикасининг «Ички ишлар органлари тўғрисида»ги Қонуни, «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни ҳамда соҳавий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан белгиланган³.

Профилактика инспекторларининг асосий вазифаси хизмат кўрсатаётган ҳудудда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, жамоат тартибини сақлаш ва аҳоли хавфсизлигини таъминлашдан иборат. Улар ўз фаолиятини асосан маҳалла кесимида амалга ошириб, ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шарт-шароитларини ўрганади ҳамда уларни бартараф этиш юзасидан тегишли давлат органларига таклифлар киритади.

Профилактика инспекторларининг муҳим функциялари қуйидагилардан иборат:

- ҳуқуқбузарликлар содир этилишига сабаб бўлаётган омилларни аниқлаш;
- профилактик ҳисобда турувчи шахслар билан яқка тартибда профилактик ишларни амалга ошириш;

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 20 январдаги ПҚ-10-сон қарори.

² Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни, 2014 йил 14 май, ЎРҚ-371-сон.

³ Ўзбекистон Республикасининг «Ички ишлар органлари тўғрисида»ги Қонуни, 2016 йил 16 сентябрь, ЎРҚ-407-сон.

-спиртли ичимликларга, гиёҳвандлик воситаларига ружу қўйган ёки ижтимоий хавфли турмуш тарзини олиб бораётган шахсларни аниқлаш;

-ишсиз ва ижтимоий ҳимояга муҳтож фуқароларни тегишли давлат органларига йўналтириш;

-маҳалла фуқаролар йиғини, таълим муассасалари, меҳнат органлари ва бошқа ташкилотлар билан ҳамкорлик қилиш;

-ҳуқуқий тарғибот ва тушунтириш ишларини ташкил этиш.

Бугунги кунда профилактика инспекторларининг фаолияти «маҳаллабай ишлаш» тамойили асосида ташкил этилмоқда. Бу эса ҳар бир маҳалладаги ижтимоий муҳитни чуқур ўрганиш, муаммоли оилалар ва хавф гуруҳига кирувчи шахсларни ўз вақтида аниқлаш имконини бермоқда.

Меҳнат органларининг бандлик ва ижтимоий муҳофаза соҳасидаги ваколатлари

Меҳнат органлари аҳоли бандлигини таъминлаш ва ижтимоий муҳофаза қилиш соҳасидаги давлат сиёсатини амалга оширувчи муҳим давлат органлари ҳисобланади. Уларнинг ҳуқуқий мақоми Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси, «Аҳоли бандлиги тўғрисида»ги Қонун ва Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги тўғрисидаги Низом билан белгиланган⁵.

Меҳнат органларининг асосий вазифаларидан бири аҳолининг иш билан бандлигини таъминлаш ва ишсизлик даражасини камайтириш ҳисобланади. Бу вазифа ҳуқуқбузарликлар профилактикаси нуқтаи назаридан ҳам муҳим аҳамиятга эга, чунки ишсизлик ҳуқуқбузарликларни келтириб чиқарувчи асосий ижтимоий омиллардан бири ҳисобланади.

Меҳнат органлари қуйидаги ваколатларга эга:

-иш қидираётган фуқароларни рўйхатга олиш;

-бўш иш ўринлари базасини шакллантириш ва юритиш;

-ишсиз шахсларни касбга тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш;

-вақтинчалик ва доимий иш ўринларига жойлаштириш;

-ижтимоий муҳофазага муҳтож аҳоли қатламларини қўллаб-қувватлаш;

-камбағал оилаларни бандлик дастурларига жалб қилиш;

-ёшлар, хотин-қизлар ва ногиронлиги бўлган шахсларни иш билан таъминлаш чораларини кўриш.

Шу билан бирга, меҳнат органлари пробация назоратидаги шахслар, жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган фуқаролар ва ижтимоий хавфли аҳволдаги шахсларни ишга жойлаштиришда ҳам муҳим вазифаларни бажаради. Бу эса уларнинг қайта ижтимоийлашувига ва ҳуқуқбузарликларнинг такрорланишини олдини олишга хизмат қилади.

2. Ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда профилактика инспекторлари ва меҳнат органлари ўртасидаги ҳамкорликнинг амалий аҳамияти

Ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқиш сабаблари таҳлил қилинганда, уларнинг аксарияти ижтимоий-иқтисодий омиллар, хусусан ишсизлик, моддий етишмовчилик, касбга эга эмаслик, шахснинг жамиятга ижтимоий мослаша олмаслиги каби ҳолатлар билан боғлиқ эканлиги кузатилади. Шу сабабли ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасида профилактика инспекторлари ва меҳнат органлари ўртасидаги ҳамкорлик муҳим аҳамият касб этади. Мазкур ҳамкорлик орқали ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шарт-шароитларини бартараф этиш, аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларини қўллаб-қувватлаш ҳамда шахсларнинг жамиятда муносиб ўрин эгаллаши учун зарур шароитлар яратилади⁴.

Ишсиз шахслар билан профилактик ишлар

Ишсизлик ҳуқуқбузарликларни келтириб чиқарувчи асосий ижтимоий омиллардан бири ҳисобланади. Даромад манбаининг мавжуд эмаслиги шахснинг турли ҳуқуқбузарликларга мойиллигини ошириши мумкин. Шу нуқтаи назардан профилактика инспекторлари ўз хизмат ҳудудида ишсиз, доимий машғулотга эга бўлмаган ҳамда ҳуқуқбузарлик содир этиш хавфи юқори бўлган шахсларни аниқлайди ва улар ҳақида тегишли меҳнат органларига маълумот тақдим этади.

Меҳнат органлари эса мазкур шахсларни бўш иш ўринларига йўналтириш, касб-ҳунарга ўқитиш, қайта тайёрлаш ва ўзини ўзи банд қилиш дастурларига жалб этиш орқали уларнинг меҳнат фаолияти билан шуғулланишига кўмаклашади. Айниқса, маҳаллалар кесимида ташкил этилаётган меҳнат ярмаркалари ва «марҳамат» мономарказлари ишсиз шахсларнинг бандлигини таъминлашда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Профилактика инспекторлари ва меҳнат органларининг бу борадаги ҳамкорлиги нафақат шахснинг бандлигини таъминлашга, балки унинг ижтимоий ҳаётда фаол иштирок этишига, ҳуқуқий онги ва масъулиятини оширишга ҳам хизмат қилади.

Ижтимоий хавфли аҳволдаги шахсларни бандликка кўмаклаштириш

Ҳуқуқбузарликлар профилактикасида ижтимоий хавфли аҳволдаги шахслар билан ишлаш алоҳида аҳамиятга эга. Бундай шахслар қаторига пробация назоратида турганлар, маъмурий назорат ўрнатилган фуқаролар, жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган шахслар, нотинч оилалар аъзолари ҳамда ижтимоий ҳимояга муҳтож бошқа тоифадаги фуқаролар киради.

Ушбу шахсларнинг меҳнат билан банд бўлиши уларнинг қайта ижтимоийлашуви ва жамиятга мослашувининг муҳим шarti ҳисобланади. Шу

⁴ Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни. – Т., 2014.

мақсадда профилактика инспекторлари томонидан аниқланган шахслар меҳнат органларига йўналтирилади, меҳнат органлари эса уларни касб-ҳунар ўқув курсларига жалб қилиш, субсидиялар ажратиш, иш ўринларига жойлаштириш ёки тадбиркорлик фаолиятини бошлаш учун кўмак бериш чораларини кўради.

Айниқса, пробация ҳисобида турган шахсларни иш билан таъминлаш жиноятчиликнинг рецидив ҳолатларини камайтиришда муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Чунки меҳнат фаолияти билан банд бўлган шахснинг ҳуқуқбузарлик содир этиш эҳтимоли сезиларли даражада пасаяди.

Қайта ҳуқуқбузарлик содир этилишининг олдини олиш чоралари

Ҳуқуқбузарликларнинг такроран содир этилиши профилактика соҳасидаги долзарб муаммолардан бири ҳисобланади. Амалиёт шуни кўрсатадики, аввал ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларнинг муайян қисми ишсизлик, ижтимоий муҳитнинг салбий таъсири ва моддий қийинчиликлар сабабли қайта ҳуқуқбузарлик содир этади.

Шу сабабли профилактика инспекторлари ва меҳнат органлари томонидан профилактик ҳисобда турган шахсларнинг бандлиги юзасидан доимий мониторинг олиб борилиши муҳим аҳамият касб этади. Бунда шахснинг ишга жойлаштирилганлиги, меҳнат шароити, даромад манбаи ҳамда ижтимоий аҳволи мунтазам ўрганиб борилади.

Бундан ташқари, мазкур тоифадаги шахслар билан психологик ва ҳуқуқий маслаҳатлар ўтказиш, касбга йўналтириш тадбирларини ташкил этиш, тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш ҳам қайта ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишнинг муҳим воситаларидан ҳисобланади.

Шу тариқа, профилактика инспекторлари ва меҳнат органлари ўртасидаги ҳамкорлик ҳуқуқбузарликларнинг ижтимоий сабабларини бартараф этиш, хавф гуруҳига мансуб шахсларни жамиятга мослаштириш ва қайта ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда муҳим амалий аҳамиятга эга.

3. Ўзаро ҳамкорликни такомиллаштиришнинг долзарб масалалари ва истиқболлари

Ахборот алмашинуви механизмларини ривожлантириш

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасида профилактика инспекторлари ва меҳнат органлари ўртасидаги ҳамкорлик самарадорлиги кўп жиҳатдан ахборот алмашинуви тизимининг қай даражада ташкил этилганлигига боғлиқ. Чунки ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш бўйича чора-тадбирларни ўз вақтида ва самарали амалга ошириш учун ишсиз, ижтимоий хавфли аҳволдаги, профилактик ҳисобда турган ҳамда ҳуқуқбузарлик содир этиш хавфи юқори бўлган шахслар ҳақидаги маълумотларни тезкор олиш муҳим аҳамиятга эга.

Бугунги кунда профилактика инспекторлари ва меҳнат органлари фаолиятида маълум даражада ахборот алмашинуви йўлга қўйилган бўлса-да, мазкур жараён

асосан расмий хатлар, сўрономалар ва қоғоз шаклидаги ҳужжатлар орқали амалга оширилмоқда. Бу эса маълумотларни йиғиш ва қайта ишлаш жараёнида ортиқча вақт сарфланишига ҳамда айрим ҳолатларда маълумотларнинг эскиришига сабаб бўлмоқда.

Шу муносабат билан профилактика инспекторлари ва меҳнат органлари ўртасида ягона электрон маълумотлар алмашинуви тизимини жорий этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Бундай тизим орқали профилактик ҳисобда турган шахсларнинг бандлик ҳолати, касбга ўқитилганлиги, ишга жойлаштирилганлиги ёки ижтимоий ёрдам олаётганлиги ҳақидаги маълумотларни онлайн тарзда кузатиб бориш имконияти яратилади.

Ахборот алмашинувини такомиллаштиришнинг яна бир муҳим йўналиши давлат органларининг ахборот тизимларини ўзаро интеграция қилиш ҳисобланади. Хусусан, ички ишлар органларининг профилактик ҳисоблар базаси билан Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлигининг «Ягона миллий меҳнат тизими» ахборот платформасини интеграция қилиш орқали шахснинг бандлик ҳолатини автоматик равишда аниқлаш имконияти пайдо бўлади.

Бу эса профилактика инспекторларига ишсиз ва ижтимоий хавфли аҳволдаги шахсларни тезкор аниқлаш, меҳнат органларига эса ҳуқуқбузарлик содир этиш хавфи юқори бўлган фуқароларни иш билан таъминлаш чораларини ўз вақтида кўриш имконини беради. Натижада ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шарт-шароитларини барвақт бартараф этишга эришилади.

Шунингдек, ахборот алмашинувини ривожлантириш доирасида ҳар бир маҳалла кесимида профилактик ҳисобда турган шахсларнинг ижтимоий ҳолати ва бандлиги бўйича электрон мониторинг юритиш амалиётини жорий этиш мақсадга мувофиқдир. Бу профилактика инспектори, маҳалла еттилиги ва меҳнат органлари ходимларининг ҳамкорлигини янада мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда маълумотларнинг тезкорлиги ва ишончлилиги муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Шу боис профилактика инспекторлари ва меҳнат органлари ўртасида рақамли ҳамкорлик механизмларини кенгайтириш, маълумотлар базаларини интеграция қилиш ва идоралараро электрон ахборот алмашинувини йўлга қўйиш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади.

Хулоса

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизимида профилактика инспекторлари ва меҳнат органлари ўртасидаги ҳамкорлик муҳим аҳамият касб этади. Чунки ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқишига таъсир этувчи асосий омиллардан бири ишсизлик, ижтимоий ҳимоянинг етарли даражада эмаслиги ва аҳолининг айрим қатламларида ижтимоий мослашув муаммоларининг мавжудлиги ҳисобланади. Мазкур омилларни бартараф этиш эса фақат ҳуқуқни

муҳофаза қилувчи органлар эмас, балки аҳоли бандлиги ва ижтимоий муҳофазаси соҳасида фаолият юритувчи давлат органларининг ҳамкорлигини талаб этади.

Тадқиқот давомида аниқланганидек, профилактика инспекторлари томонидан ҳуқуқбузарлик содир этиш хавфи юқори бўлган шахсларни барвақт аниқлаш, уларни меҳнат органларига йўналтириш ва меҳнат органлари томонидан мазкур шахсларни иш билан таъминлаш, касбга ўқитиш ҳамда ижтимоий қўллаб-қувватлаш чораларини кўриш ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шарт-шароитларини бартараф этишнинг самарали механизми ҳисобланади.

Шунингдек, профилактик ҳисобда турган шахслар, пробация назоратидаги фуқаролар, жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган шахслар ҳамда ижтимоий хавфли аҳволдаги бошқа тоифадаги фуқароларни бандликка жалб қилиш уларнинг қайта ижтимоийлашувига хизмат қилиб, тақрорий ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар ва манбалар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси: Қонун, 2022 йил 28 октябрь, ЎРҚ–798-сон. // Lex.uz. ([lex.uz](http://Lex.uz))
2. Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги тўғрисидаги маълумотлар.// Gov.uz ([Камбағалликни қисқартириш ва бандлик вазирлиги](http://Gov.uz))
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 18 апрелдаги ПҚ–2896-сон «Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлинмалари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори.// Lex.uz
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 мартдаги ПҚ–2833-сон «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори. // Lex.uz
5. Ўзбекистон Республикасининг «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонуни: 2014 йил 14 май, ЎРҚ–371-сон. // Lex.uz
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизимини янада такомиллаштиришга қаратилган қарори// Lex.uz
7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасидаги идоралараро ҳамкорликни ташкил этишга оид қарори. // Lex.uz